

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340.11

ЄВДОКИМОВ В.В.

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРАВА ПРОПІНАЦІЇ ДЕПУТАТАМИ ГАЛИЦЬКОГО СЕЙМУ**

У статті акцентується увага на нормотворчій діяльності Галицького сейму в сфері регулювання окремих господарських питань, зокрема права пропінатії. Визначається правове розуміння пропінатії, як категорії, що забезпечувала матеріальні та правові утиски українців, які були позбавлені цього права. На прикладі закону про ліквідацію пропінатії, що був прийнятий Крайовим сеймом 1875 р., вказується на недосконалість австрійської практики імплементації норм права, оскільки імперську санкцію закон отримав 1876 р., а набув часткової чинності 1905 р., а повної – 1910 р. Робиться авторський висновок, що саме дебати довкола ліквідації права пропінатії були одними із основоположних в умовах польсько-українського протистояння, яке переносилося за межі сейму.

Ключові слова: парламентаризм, нормотворча діяльність, Галицький сейм, Галичина, пропінатія.

В статье акцентируется внимание на нормотворческой деятельности Галицкого сейма в сфере регулирования отдельных хозяйственных вопросов, в частности права пропинации. Определяется правовое понимание пропинации, как категории, которая обеспечивала материальные и правовые притеснения украинцев, которые были лишены этого права. На примере закона о ликвидации пропинации, который был принят Краевым сеймом 1875 г., указывается на несовершенство австрийской практики имплементации норм права, поскольку имперскую санкцию закон получил в 1876 г., а частичной силу получил 1905 г., полную – 1910 г. Делается авторский вывод, что именно дебаты вокруг ликвидации права пропинации были одними из основополагающих в условиях польско-украинского противостояния, которое переносилось за пределы сейма.

Ключевые слова: парламентаризм, нормотворческая деятельность, Галицкий сейм, Галичина, пропинация.

The article focuses on the rule-making activities of the Galician Sejm in the sphere of regulation of certain economic issues, in particular, the right to propose. It defines the legal understanding of propination as a category that provided material and legal oppression to Ukrainians who were deprived of this right. Using the example of the law on the liquidation of propination, which was adopted by the Territorial Diet of 1875, it is pointed out the imperfection of the Austrian practice of implementing the norms of law, since the law received the imperial sanction in 1876, and 1905 received partial force. The author's conclusion is made that the debate around the elimination of the right to propose was one of the most fundamental in the conditions of the Polish-Ukrainian confrontation, which was transferred beyond the limits of the Sejm.

Key words: parliamentarism, rulemaking, Galician Diet, Galicia, propination.

Постановка проблеми. Конституційні перетворення в імперії Габсбургів у 1860-х роках призвели до утвердження системи парламентаризму та інституційного оформлення інституту Галицького сейму, що розпочав свою діяльність у 1861 р. внаслідок жовтневого та лютого патентів 1860 та 1861 рр. відповідно.

© ЄВДОКИМОВ В.В. – доктор економічних наук, професор, ректор (Житомирський державний технологічний університет)

Закономірно, що сейм був не повноцінним самоврядним законодавчим органом влади. Його повноваження були досить обмеженими, хоча саме господарські та культурні питання займали основне місце в його роботі, а пропозиції послів отримували імперські санкції та згодом затверджувалися в стінах імперського парламенту, як загальнодержавні закони. Сфера повноважень Галицького сейму, ґрунтовно описана в дослідженнях Л. Ілина [2-4] та О. Мікули [8], а тому, в нашому дослідженні буде здійснюватися безпосередній аналіз нормотворчої діяльності сеймового представництва в процесі вирішення питання пропінації – права на виробництво та розповсюдження алкоголю, яке належало полякам, німцям та євреям, а не українцям. Останні, закономірно перетворювалися у споживачів алкоголю, а це провокувало соціальні протести і вело до матеріального зубожіння. Така ситуація змушувала українське сеймове представництво неодноразово піднімати питання ліквідації права пропінації.

Наукова актуальність дослідження обумовлюється насамперед відсутністю подібного роду досліджень, а з іншого – потребою в дослідженні соціально-правових аспектів розвитку Галичини в умовах правової системи імперії Габсбургів, їх еволюції та трансформації з огляду на українсько-польські стосунки та розвиток національної правової думки.

Аналіз останніх досліджень. В українській історико-правовій наці чимало уваги приділяється історії українського парламентаризму. Однак. Початки парламентських інституцій виводяться з радянських часів, що веде до відмови від цілої епохи участі українців у Галицькому і Буковинському крайових сеймах, а також австрійському парламенті. Цей досвід, що тривав неперервно з 1860-х років до початку Першої світової війни, заклав міцний фундамент у розвиток національної політико-правової думки.

Тому, дослідити дану проблему є вкрай важливим. Принагідно слід зауважити, що нормотворча діяльність сейму залишилася поза увагою вітчизняних правників. Праці А. Баран, О. Мікули, В. Кульчицького хоч і містять цінний матеріал, не розкривають усієї повноти проблеми. Більшу увагу до сеймової проблематики приділяють українські історики О. Аркуша, Т. Батенко, Л. Ілин, М. Мудрий, І. Чорновол. У їх дослідженнях розкриваються не лише особливості становлення інституту парламентаризму, а й правові засади виборчих кампаній і перебіг виборів, законодавчі ініціативи українського сеймового представництва, українсько-польські стосунки.

Принагідно слід зауважити, що одним із перших дослідників Галицького сейму був К. Левицький, який розглядав його як складову правової системи Австро-Угорщини і як місце польсько-українського політичного протистояння.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці українських та іноземних вчених: Й. Бардаха, І. Бойка, Л. Ілина, Е. Косачевської, В. Кульчицького, В. Ліснівського, О. Мікули, С. Пахолківа, А. Тейлора та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розкритті нормотворчої діяльності Галицького сейму у сфері регулювання права пропінації, як монопольного права на виробництво та продаж алкогольної продукції.

Виклад основного матеріалу. Політико-правовий статус Галичини виходив з юридичних норм Австрійської імперії, що під впливом зовнішньополітичних чинників трансформувалися від централізму до федералізму. Цілий комплекс внутрішніх і зовнішніх чинників ознаменувався утворенням у 1867 р. дуалістичної Австро-Угорської імперії, яка базувалася на основі конституційного права. Найвищим політичним органом у провінції внаслідок конституціоналізації внутрішнього устрою став Крайовий сейм.

Загалом конституційні перетворення 1860-х рр. призвели до розширення автономного устрою провінцій імперії, переклавши усю повноту місцевої влади на Крайові сейми. Незважаючи на демократичний характер конституційної реформи, декларовані норми були формальними та досить обмеженими. У відповідності до «Жовтневого патенту» провінційні сейми отримували досить широкі повноваження, але внаслідок виданого імператором 26 лютого 1861 р. нового «лютневого патенту», повноваження сеймів зводилися виключно до розв'язання дрібних проблем провінції [11].

Загалом, повноваження крайових сеймів зводилися до трьох основних функцій: законодавчої, управлінської, контрольної. Дослідниця правового статусу Галицького сейму, О. Мікула серед цих функцій основною визначає законодавчу і поділяє її на три головні та одну додаткову групи [8, с. 5]. Основні групи законодавчої сфери стосувалися затвердження та прийняття законів, а додаткова – подання пропозиції по відношенню прийняття, відміни чи зміни діючих законів та правових актів, які приймалися рейхсратом і стосувалися крайової адміністрації. Законодавча ініціатива Крайового сейму в основному стосувалася господарської сфери та крайової системи

управління. Сейм також здійснював контроль за діяльністю намісника, однак ця функція була досить обмеженою і формальною, поясненням чого є відсутність відповідальності крайового намісника (призначеного імператором) перед сеймом.

Сучасні українські дослідники справедливо називають Галичину «полігоном» для випробовування нових нормативно-правових актів [1, с. 89–90; 7]. Це стосувалося, як норм кримінального і адміністративного права, так і цивільного. Окремі того, окремі правові норми, такі, як право пропінації були властивими для окремих регіонів Австро-Угорщини і обумовлювалися соціально-економічним і національним розвитком конкретної провінції.

Виходячи з того, що повноваження сейму зводилися до трьох основних функцій – законодавчої, управлінської, контрольної [8, с. 5], вирішення проблеми пропінації належало саме до сеймової компетенції.

Стосовно права пропінації, то юридично воно було оформлено внаслідок затвердження Пйортоських статутів Королівства Польського. Зокрема за статутом 1496 р. шляхта наділялася численними економічними привілеями, які звільняли від сплати мита за ввезення іноземних товарів, надавали право безмитної торгівлі, вільної навігації по р. Віслі та Балтійському морі, а також право пропінації [13].

У правовому плані, право пропінації визначало можливість виробництва та розповсюдження алкоголю. Монополією в цій сфері володіли великі польські землевласники та євреї. У 1848–1849 рр. під час загальноєвропейської революції «Весни народів» українські селяни, а згодом і Головна Руська Рада, активно виступали за скасування права монопольного виробництва і розповсюдження поляками і євреями алкоголю. Одночасно із скасуванням панщини 1848 р., було скасоване і право пропінації. Однак подібний крок мав формальний характер і на практиці жодним чином не реалізовувався. Навіть, у 70-х рр. XIX ст. селяни змушені були викуповувати право на пропінацію [5]. Зв'язок панщини та права пропінації полягав у обмеженні прав землевласників використовувати бартерну форму оплати праці селян – свої борги за спиртне селяни відрабляли у вигляді пащини (навіть після її скасування), оскільки не мали готівкових коштів. Для цього, у вересні 1848 р. був виданий спеціальний патент, яким заборонялася примусова купівля селянами горілки в поміщиків [6, с. 22]. На практиці його не дотримувалися.

Згідно статистичних даних, в 1874 р. в Галичині працювали 893 гуральні, з яких 793 – великі, 97 – середні та 3 малі [12, с. 73]. Право пропінації можна було купити, однак ціна, яку визначала крайова адміністрація, була надзвичайно високою. Окрім того, польська шляхта, право пропінації, як і цілий ряд інших економічних функцій передавало в оренду євреям, і перетворювалася на своєрідного посередника, між власниками прав на виробництво алкоголю – та споживачами – селянами. Таку специфічну модель не змогли ліквідувати ані реформи освіченого абсолютизму, що проводилися Марією-Терезією та Йосифом II у останній третині XVIII ст., ані революційні події 1848 р. За результатами дослідження С. Пахолківа, можна зробити висновок, що, як імперській владі, так і полякам з євреями було надзвичайно вигідно зберегти право пропінації. Згідно офіційних статистичних відомостей, дохід від пропінації у 1864 р. становив п'ять мільйонів гульденів, а у 1876 – 54 млн [10, с. 215].

Суть нового пропінаційного закону полягала в тому, що протягом наступних 25 років воно буде ліквідоване і у власності дідича зможе залишитися тільки один шинок. Таке рішення, яке хоч і не повністю вирішувало проблему пропінації, було заслугою українських сеймових послів і зокрема М. Антоневи́ча. Під час одного із сеймових засідань 1875 р., він заявив, що до цього часу жоден юрист не довів, що пропінацію можна назвати правом, це скоріше привілей чи різновид звичасового права. Відповідно, право пропінації, на його думку, можна кваліфікувати, як форму приватної власності, ліквідація якої не забезпечить населення від поширення пияцтва [2, с. 25].

Зі слів М. Антоневи́ча, можна зробити висновок, що українських сеймови послів цікавило не стільки монопольне право поляків та євреїв на виробництво і продаж алкоголю, як поширення алкоголізму серед українського селянства. У шинках, селяни отримували алкоголь у борг, що перетворювало їх на своєрідних кріпаків шинкарів. З іншого боку, алкоголізм, навіть у XIX ст. був складним соціальним явищем, який не міг сприяти розвитку національного визвольного руху.

Український посол також запропонував внести поправки у законопроект, що передбачали заміну формулювання про 25 річний період назвою конкретної дати ліквідації – 1905 р., це рішення він мотивував тим, що Крайовий відділ може в будь який момент змінити визначений термін. М. Антоневи́ч не погоджувався також з параграфом пропінаційного закону, в якому йшлося про те, що протягом цього часу власник буде платити податок тільки за одну корчму, навіть якщо у його власності є декілька, що повинно компенсувати майбутню втрату [9, с. 2].

Дискусії довкола обговорення пропінатійного закону призвели до того, що під час 30 засідання 28 травня 1875 р. частина послів вчинили обструкцію і покинули залу засідання на знак протесту проти дій більшості. На наступному 31 засіданні посол М. Заклинський зачитав постанову 37 послів, які не були присутніми при розгляді пропінатійного закону, оскільки вважають його недосконалим, він не лише не ліквідує права пропінатії, а й робить його постійним [2, с. 26].

Незважаючи на протести послів, пропінатійний закон був прийнятий, більше того, він отримав санкцію імператора. Офіційно, Крайовими законами від 30 грудня 1875 року та від 8 грудня 1877 року в Галичині право пропінатії скасовувалось з 29 грудня 1877 року. Незважаючи на половинчастий характер і недосконалість закону, який ліквідовує право пропінатії, не ліквідував монопольне право польських землевласників на відкриття гуралень та шинків. Недоліком закону були часові рамки його виконання – 25 років. З іншого боку, процес обговорення і прийняття даного закону продемонстрував політичне домінування польської більшості крайового сейму по відношенню до українського представництва. Винесення на обговорення сейму подібних законів соціально-економічного спрямування активізувало діяльність найвищого крайового органу краю загалом і українського представництва зокрема.

Остаточне право пропінатії було врегульовано тільки на підставі Крайового закону «Про заходи з приводу припинення дії права пропінатії» від 20 грудня 1905 року. Даний нормативний акт встановлював для Галичини щорічну плату в розмірі 7 000 000 корон за рахунок зборів з підприємців, що надавали послуги в сфері громадського харчування з правом реалізації алкогольних та слабоалкогольних напоїв. Окрема плата передбачалася за реалізацію пива до 1912 року.

Висновки. Таким чином, нормотворча діяльність Галицького сейму, не зважаючи на обмежений характер законодавчої ініціативи ознаменувалася численними ініціативами українських та польських депутатів, які зосереджували увагу довкола вирішення нагальних господарських питань, проблем інфраструктури, освіти та культури Галичини.

Цікаву сторінку законотворчої діяльності в стінах сейму становить проблема ліквідації права пропінатії, яка регламентувала право на виробництво та продаж алкогольної продукції, що належало полякам та євреям. Українські селяни у цьому випадку перетворювалися в споживачів алкогольної продукції, що мало, як соціальні, так і економічні наслідки. З одного боку, споживання алкоголю нівелювало правову і соціальну активність українців, а з іншого – вело до матеріального зубожіння і перетворення на залежних від виробників алкоголю.

Прийнятий у Галицькому сеймі 1875 р. закон про регулювання права пропінатії, отримав імперську санкцію у 1876 р., але набув практичної реалізації тільки у 1905 р., повної – 1910 р. це пояснювалося тим, що виробництво та реалізація алкоголю було прибутковою сферою господарювання, а тому уряд не спішив відмовлятися від середньовічного права пропінатії.

Пропінатійний закон продемонстрував, як обмежений характер правових повноважень Крайового сейму, так і недосконалість правової системи Австро-Угорщини, яка була сповнена рудиментами попередніх епох і не сприяла розвитку ринкових відносин і вільної конкуренції.

Список використаних джерел:

1. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.). *Вісник Львівського університету*. Серія «Юридична». 2013. Вип. 57. С. 88–96.
2. Ілин Л. Законодавчі ініціативи депутатів Галицького сейму в господарській сфері в 1860-1870-х роках *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 6. Т. 1. С. 24–27.
3. Ілин Л. М. Правова діяльність української фракції Галицького крайового сейму під час третьої каденції 1870–1876 рр. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 37–40.
4. Ілин Л. М. Галицький крайовий сейм у системі українського парламентаризму. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2. С. 105–109.
5. Історія економіки та економічної думки: навч. посібник (модульний варіант) / Д. П. Богиня, Н. М. Краус, О. В. Манжура та ін. Хмельницький: ХНУ, 2010. 428 с.
6. Косачевская Е. М. Восточная Галиция накануне и в период революции 1918 г. Львов: Издательство Львовского университета, 1965. 152 с.
7. Кульчицкий В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Львів: Світ, 1996. 296 с.

8. Мікула О. І. Правові основи організації і діяльності Галицького крайового сейму (1861–1918 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2005. 24 с.
9. Наши діла. Руская Рада. *Слово*. 1870. 22 апріля (4 мая). Ч. 31. С. 1–2.
10. Пахолків С. Українсько-єврейське співжиття в Галичині й конструювання національного України. Процеси націотворення: збірка / Юліане Бестерс-Дільгер та ін.; наук. ред. В. Маслійчук; пер. з нім.: С. Матіяш та Ю. Дуркот; упоряд. Андреас Каппелер. Київ: К.І.С., 2011. С. 213–228.
11. Тейлор А. Дж. П. Габсбурська монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів, 2002. 270 с.
12. Що нас коштує пропінація? *Правда*. 1876. 30 Січня. Ч. 2. С. 73.
13. Bardach J., Lesnodorski B., Pietrzak M. Historia ustroju i prawa polskiego. Warszawa, 2003. 667 s.

УДК 325.83

ЖУКОВСЬКИЙ Є.О.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ «ОСАДНИКІВ» У 1920-Х РОКАХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено переселення польських «осадників» у 1920-х роках в контексті правового регулювання даного процесу у Польщі. Здійснена історико-правова оцінка етносоціальних наслідків даного процесу. Встановлено, що проведення переселення польських «осадників» свідчить про наявність суперечностей між взятими на себе міжнародними зобов'язаннями урядом Другої Речі Посполитої на момент анексії західноукраїнських земель і реальною політикою уряду.

Ключові слова: осадництво, анексія, парцеляція, колонізація, міжнародно-правові зобов'язання.

В статье исследовано переселение польских «осадников» в 1920-х годах в контексте правового регулирования данного процесса в Польше. Осуществлена историко-правовая оценка этносоциальных последствий данного процесса. Установлено, что проведение переселения польских «осадников» свидетельствует о наличии противоречий между взятыми на себя международными обязательствами правительством Второй Речи Посполитой на момент аннексии западноукраинских земель и реальной политикой правительства.

Ключевые слова: осадничество, аннексия, парцеляция, колонизация, международно-правовые обязательства.

The article investigates the resettlement of Polish "sieges" in the 1920s in the context of the legal regulation of this process in Poland. The historical and legal assessment of the ethnosocial consequences of this process has been carried out. It is established that the resettlement of the Polish "sieges" indicates the existence of contradictions between the undertaken by the international obligations of the government of the Second Rzeczpospolita at the time of the annexation of Western Ukraine and the real government policy.

Key words: siege, annexation, parceling, colonization, international legal obligations.